

*Марина Возна
м. Київ, Україна*

До питання про викладання фахових мов на філологічних та перекладацьких відділеннях університетів

The article discusses the issues related to teaching English for Special Purposes, which is often called Professional English, at linguistics and translation departments of Ukrainian universities. This is a relatively new discipline and should be different from teaching professional English at non-linguistic departments. The article looks into the notion of “Professional English” and the history of its development, as well as into the history of teaching this subject in Western countries and in Ukraine. This helps to determine the objectives which must be set for teaching this discipline and the methodology behind it. The article gives tentative answers to the questions of what language material should be used, what styles and genres of Professional English should be focused on, and what professional linguistic skills should be formed in this respect. The article also dwells on the importance of terminological systems and analysis of professional texts for tuition purposes. The line is also drawn between this discipline and some other related disciplines, such as English for Academic Purposes and Terminology.

Key words: Professional English, professional texts, teaching methodology, terminological systems, styles and genres of Professional English, language material.

Швидкий розвиток науки та техніки, розширення обсягів професійного спілкування між представниками різних націй та культур в 20-му і, особливо, на початку 21-го століття призвело до необхідності визначення поняття «фахова мова», відмежування цього поняття від термінології, поліаспектного дослідження фахових мов, а згодом і розробки методологічних та методичних засад для викладання цих мов перед різними аудиторіями. Викладання фахової англійської мови різних дисциплін або сфер професійної комунікації для майбутніх фахівців в цих галузях, для яких англійська є нерідною мовою, а мовою міжнародного спілкування і засобом обміну професійними знаннями і досвідом, вже має доволі довгу історію і стали традиції як за кордоном, так і в Україні. Тобто в даному разі мова йде про викладання фахових мов, насамперед англійської, на неспеціальних факультетах інститутів та університетів. Наразі ж постає питання про те, що з огляду на ті самі міркування значного збільшення обсягів інформаційного обміну в усіх галузях професійної комунікації фахова

англійська мова повинна стати окремим предметом вивчення не тільки для майбутніх математиків, фізиків, хіміків, правників, економістів, мистецтвознавців та інших спеціалістів, але й для майбутніх лінгвістів і, зокрема, перекладачів, які безпосередньо залучені до вивчення, розвитку та викладання фахових мов, а також перекладу з них. Тож дисципліна під назвою «фахова англійська мова», як правило, з уточненням галузей вживання, вже не один рік входить до навчальних програм вишів на філологічних та перекладацьких відділеннях. Якої самої фахової мови треба вчити майбутніх лінгвістів та перекладачів? Адже їхні предметні знання, скажімо, в галузі фінансів, права, економіки, обмежені. На якому стилі треба наголошувати: науковому, науково-популярному, неформального професійного спілкування, професійному жаргоні? Які жанри треба обрати для вивчення фахової мови певної дисципліни? І які саме дисципліни обрати для навчання фахових мов? Який зв'язок ця дисципліна повинна мати з термінознавством і академічним мовленням? І яка мета та цілі повинні бути закладені у дисципліну «фахова англійська мова» для студентів філологічних та перекладацьких відділень?

В даній статті ми спробуємо коротко розглянути базові поняття фахових мов та історії їх викладання за кордоном і в Україні для того, щоб намітити можливі підходи до викладання названої дисципліни для майбутніх лінгвістів, більшість з яких у своїй професійній діяльності, безумовно, матиме справу з різними фаховими або спеціальними мовами.

В англійській лінгвістиці фахові мови здебільшого називаються «мовами для спеціальних цілей або мовами спеціального вжитку» (English for Special/Specialised Purposes), але вживаються і інші назви: технічна англійська (technical English), наукова англійська (scientific English), професійна англійська (Professional English), академічна англійська (Academic English), тощо [1, с. 262]. Така різноманітність назв, з одного боку, відображає еволюцію розвитку цього поняття від мови суто наукових і технічних текстів, що існують в письмовій формі, до більш широкого тлумачення цього терміна, який включає і усну форму комунікації з характерними для неї жанрами та структурно-граматичними та лексичними особливостями, відмінними від писемної форми, а з іншого боку, відсутність в англійській лінгвістиці єдиного підходу до тлумачення поняття фахової мови.

Цікавим є те, що інтерес до фахових мов в англійській лінгвістиці виник із суто практичних потреб викладання англійської мови для професіоналів, для яких англійська мова є нерідною, перш за все для таких дисциплін як бізнес та економіка. Еволюція викладання

англійської мови для спеціальних цілей пройшла принаймні чотири етапи, починаючи з 60-х років минулого століття. Короткий огляд цих етапів для розуміння дидактичного аспекту фахової мови є необхідним для визначення методологічних та методичних засад викладання фахової мови на сучасному етапі.

На першому етапі увага зосереджувалася на лексичних та граматичних особливостях речень в письмових текстах в певних галузях, наприклад, бізнесу, права чи економіки. На другому етапі, який припадає на 70-80 роки минулого століття, фокус зміщується в бік риторичних функцій, де питання ставиться перед студентами про те, чого саме хоче досягти автор тексту вживанням тих чи інших граматичних конструкцій. На третьому етапі з середини 80-х років акцент зміщується на цільові установки учасників комунікативного акту з наголосом на усному професійному спілкуванні. На цьому етапі відбувається докорінна перебудова підручників з фахових мов. Якщо на першому та другому етапах структурування підручників відбувалося за граматичними категоріями, наприклад, вживання пасивної форми дієслів, та риторичними функціями письмового дискурсу, як-от вступ до академічної статті або лист з бізнес-пропозицією, то на третьому етапі підручники будуються відповідно до комунікативної мети або функції промовця, як-то висловлення подяки чи компліментів, і містять зразки ситуацій усного спілкування в професійних галузях, в яких така мета успішно досягнута. Четвертий етап, який розпочинається в кінці 80-х років минулого століття з відомої роботи Т. Гатчинсона та А. Вотерса [2], враховує досягнення психолінгвістики, яка ставить питання про необхідність аналізу потреб студентів та їх рівня володіння мовою в процесі створення навчальних матеріалів та побудови процесу навчання, їх інтереса до того фактичного матеріала, який їм пропонується, їх активного залучення до складання навчальних планів, що все разом значно підвищує мотивацію до навчання.

З пропонованих психолінгвістикою підходів постає новий напрямок у викладанні англійської для спеціальних цілей, який отримав назву одночасного навчання дисципліні/змісту та мові (Content and Language Integrated Learning). Цей підхід використовується у навчанні спеціальним нелінгвістичним предметам для тих студентів, для яких англійська мова є додатковою, нерідною мовою. Цей підхід практикується і в Україні, зокрема, в КНУ імені Тараса Шевченка, де викладачі нелінгвістичних дисциплін викладають свої предмети англійською мовою. Проте треба відмітити, що акцент в цьому випадку робиться на викладанні саме змісту дисципліни. Треба

відразу зазначити, що цей підхід є малопридатним для викладання фахових мов на лінгвістичних факультетах, де викладачі фахових мов є насамперед лінгвістами і не володіють спеціальними знаннями в нелінгвістичних галузях тією ж самою мірою, що ними володіють вузькі фахівці. В той же час зі зрозумілих причин фахівці не-лінгвісти зі знанням англійської мови, насамперед, зацікавлені у донесенні змісту своєї дисципліни і можуть зовсім не цікавитися навчанням мови в цьому процесі, де англійська для них є лише інструментом навчання, а не його метою.

Ця практика є доволі новим явищем в українському освітньому просторі, в той час як викладання англійської мови в цілому, і фахової англійської мови, зокрема, на нелінгвістичних факультетах викладачами-лінгвістами має давню та сталу традицію і розвивається в руслі світових процесів, адже за кордоном навчання фаховим мовам здійснюється саме лінгвістами, які працюють на певних факультетах та спеціалізуються у викладанні фахових мов конкретних дисциплін чи галузей знань. Їхні методичні підходи є, безумовно, ближчими для викладання фахових мов для студентів-лінгвістів з тією різницею, що вони краще знаються на предметі і таким чином мають переваги в плані відбору мовного матеріалу для навчальних цілей з точки зору його сучасного змісту, найбільш вживаних жанрів та стилів комунікації в конкретному професійному середовищі.

Тому не дивно, що на початку 21-го століття лінгвісти переносять увагу з дидактичних аспектів фахових мов на те, як власне повинна виглядати сама фахова мова з урахуванням двох основних тенденцій, що спостерігаються у професійному середовищі на поточному етапі, а саме глобалізації та вузької спеціалізації, зокрема, того, який саме мовний матеріал повинен відбиратися для навчання, який віддзеркалив би сучасний стан розвитку певної галузі і таким чином становив би професійний інтерес для тих, хто навчається.

З цієї точки зору важливим видається коментар щодо сучасного стану викладання англійської мови для спеціальних цілей Лоренса Антоні, який зауважує, що викладачі цієї дисципліни, хоча і базують побудову своїх курсів на потребах студентів та на своїх власних фахових знаннях в певній галузі, значна частина з них на практиці не дотримується основних принципів викладання цієї дисципліни [3]. Він далі пише: «Замість того, щоб консультуватися зі спеціалістами в певній галузі, аналізувати мову, яка є необхідною в даній професії, або навіть проводити аналіз потреб студентів, багато з викладачів англійської для спеціальних цілей перетворилися на рабів вже опублікованих, доступних підручників, які нездатні оцінити їх

придатність, базуючись на власному досвіді, і не прагнуть здійснювати необхідний аналіз складних спеціальних текстів для перевірки їх змісту» [ibid.]. З викладеного вище маємо зробити висновок про необхідність постійного, тісного контакту викладачів-лінгвістів з фахівцями певних галузей знань на предмет правильного відбору навчального матеріалу, а саме його сучасного змісту, включно з елементами терміносистем, а також його типовості в плані жанру та стилю для певної професійної галузі.

Повертаючись до змістового наповнення самого поняття «фахова мова», без розуміння якого правильний відбір мовного матеріалу є неможливим, треба зазначити, що в українській лінгвістиці на позначення цього поняття закріпилися не відповідні англійські терміни, а саме термін «фахова мова», який є калькою німецького лінгвістичного терміна “*Fachsprache*”, що набрав розповсюдження в 60-70 роки ХХ століття в німецькомовних країнах зі значенням «мова певної галузі, фаху». Найбільш цитованим і прийнятим в українській та світовій лінгвістиці є розуміння поняття «фахової мови», що його надає саме німецький лінгвіст Л. Гофман, який розуміє фахову мову як «сукупність усіх мовних засобів, які використовуються в спеціально окресленій комунікативній сфері з метою досягнення розуміння між усіма фахівцями даної галузі» [4, с. 53]. До даного визначення відомий український термінознавець Т.Р. Кияк, наголошуючи на важливості терміносистем для фахових мов, додає, що «...функціонування даної мови забезпечується винятково чітко встановленою термінологією» [5, с. 28]. Це положення було підтверджене і самою історією розвитку дослідження фахових мов, яке на перших етапах стосувалося виключно професійної лексики, і пізніше самим фактом виділення термінознавства в окрему дисципліну. Звідсіля витікає важливість поняття «термін», «терміносистема» для вивчення фахових мов і їх викладання, адже очевидним є те, що майбутні лінгвісти і, зокрема, перекладачі повинні мати чітку уяву про природу самого терміна, особливості його функціонування, основні способи термінотворення. Безумовно корисним для студентів є ознайомлення з класифікацією лексики фахового тексту, що її наводить Т.Р. Кияк, поділяючи таку лексику на чотири види:

- терміни даної галузі, які мають власну дефініцію;
- міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т.ч. терміни суміжних наук);
- напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури;

- професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емоційно забарвлене значення [5, с. 29].

Виділення різних видів термінів та іншої лексики фахового тексту повинно братися до уваги під час відбору мовного матеріалу для дисципліни «фахова мова» та складання завдань для опрацювання такого матеріалу. Завдання на класифікацію лексики фахових текстів певних жанрів та галузей допоможуть студентам проаналізувати відмінності між фаховими текстами різних жанрів та дисциплін на термінологічному рівні, вирізняти суто наукові, науково-технічні та науково-популярні тексти. В цьому зв'язку актуальним в процесі викладання фахових мов на даному етапі є розгляд активних процесів проникнення термінів певних галузей у загальноживану мову і навпаки на тлі більш широкого питання співвіднесеності між фаховою мовою та загальноживаною мовою. Саме в такому більш широкому, аналітичному підході, ми вбачаємо умовну межу між дисциплінами «термінологія» та «фахова мова», адже остання нам дає ширший і більш комплексний підхід до аналізу термінонасичених текстів, можливості відслідкувати процеси, що відбуваються з термінами, коли вони, умовно кажучи, покидають межі своїх терміносистем.

Не менш важливим вбачається і аналіз фахових текстів з граматичної і власне текстової точок зору, а саме особливостей синтаксичної будови речень, особливостей вживання маркерів логічного зв'язку, особливостей будови текстів в цілому, зокрема, поділу на параграфи тощо. Студенти повинні вміти розрізняти різні ступені абстрактності фахового тексту та функціональні стилі, до яких такі тексти належать. Безумовно корисним буде виділення текстів науково-теоретичного стилю (мова науки) та професійного практичного стилю (офіційне галузеве спілкування, ділова мова), що вони вирізняються певними лінгвістами [5, с. 31]. Такі стилі або підстили як науково-технічний та розмовне професійне спілкування також повинні бути представленими в навчальних матеріалах. Не можна не погодитися з обґрунтуванням необхідності вивчення специфіки текстів різних жанрів та їх перекладу, що належать названим стилям, які наводять О. Яшук та О. Цепкало: «Майбутні фахівці, зважаючи на реалії сучасного життя, мають бути наділені не лише певними знаннями у своїй галузі спеціалізації, а й володіти всіма можливими розумовими ресурсами для обміну, передачі та поширення цих знань на різних галузевих конференціях, симпозіумах, під час ділових поїздок та відряджень; розбиратися у виробничій та технічній документації і, якщо треба, вміти її перекладати, отримувати і

використовувати інформацію різними мовами в залежності від робочої ситуації» [6, с. 369]. І хоча наведена цитата стосується навчання нелінгвістів, можна з впевненістю стверджувати, що такі самі мовні навички та знання повинні стати частиною професійної компетенції, скажімо, перекладача, який залучається до різних форм і способів професійної комунікації в якості посередника.

Зміст дисципліни «фахова мова» повинен відрізнятися не тільки від дисципліни «термінологія», але й від дисципліни «академічне англійське мовлення», яка стала частиною наших навчальних планів в останні роки. Традиційно викладання цієї дисципліни за кордоном для не-носіїв мови орієнтується, перш за все, на граматичні особливості наукових текстів і на прошарок загальної наукової лексики, яка не є специфічною для конкретної галузі знань. Специфічні галузеві тексти наводяться лише як приклади для опрацювання лексико-граматичних особливостей наукових текстів. Галузеві терміносистемами як такі зовсім не розглядаються. Перевага надається науково-теоретичним текстам з високим ступенем абстракції (науково-теоретичний стиль) та певним його жанрам, наприклад, наукова стаття, виступ на конференції, захист дисертації, тощо. Такий підхід обумовлений практичними потребами викладання цієї дисципліни науковцям, що є представниками різних мов і культур, які спеціалізуються в різних галузях. Практика викладання цієї дисципліни в КНУ імені Тараса Шевченка студентам-лінгвістам показала доцільність об'єднання зазначених вище світових тенденцій з вивченням особливостей англійського професійного спілкування в галузях професійної орієнтації таких студентів, а саме мовознавства та перекладознавства, тобто включенням мовного матеріалу з названих галузей знань. При цьому особливий наголос робиться на існуючих розбіжностях в терміносистемах англійської та української мов, включно з «фальшивими друзями перекладача», типових для українських студентів граматичних помилок, співставленні стилістичних особливостей академічного мовлення англійською та українською мовами.

Майбутнього перекладача треба також навчити з'ясовувати, в якому культурному просторі відбувається комунікація. Адже існують галузі спеціальних знань, де терміносистема досягли високого ступеня гомогенізації, такі як медицина та природознавство, адже поняття, які вони позначають, є близькими в різних мовах, тому більшість термінів в них мають свої стійкі однозначні відповідники. З іншого боку, існують галузі знань, такі, наприклад, як право чи філософія, де обсяги понять частково чи повністю не співпадають, тож терміни можуть не мати стійких словникових відповідників, і перекладачеві доведеться

більше спиратися на контекст. Таким чином, як слушно зауважує Т. Галушко, перекладача необхідно навчити «враховувати ступінь гомогенності фахової галузі і, відповідно, формувати змістове наповнення перекладу» [7, с. 49].

У цьому зв'язку слушно постає питання про поділ дисципліни «фахова мова» для студентів лінгвістичних факультетів на базі прийнятої в лінгвістиці фахових мов «горизонтальної» класифікації принаймні на два предмети: фахова мова гуманітарних наук та фахова мова природничих наук, які відрізняються між собою ступенем гомогенності термінологічних систем (фахова мова природничих наук є більш гомогенною), особливостями будови текстів, різним набором жанрів усної та письмової професійної комунікації. В останні роки намітилася також тенденція викладання на лінгвістичних факультетах фахових мов окремих професійних сфер та перекладу з них, наприклад, фахова мова економіки та фінансів, науково-технічний переклад, кінопереклад, медичний переклад, юридичний переклад, судовий переклад тощо. Проте очевидним є те, що всі предметні галузі охопити неможливо, адже їх існує значна кількість, і вони в свою чергу поділяються на вузькі галузі та спеціалізації. Отже викладання фахових мов для майбутніх лінгвістів повинно охоплювати більш широкі галузі знань, мова яких характеризується спільними типовими ознаками і спирається на міжгалузеві загальнонаукові терміносистеми. Так предмет «фахова мова гуманітарних дисциплін» може включати суб-мови таких галузей як масова комунакація, політологія, історія, мистецтвознавство, лінгвістика та педагогіка, екологія, спорт, тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що викладання фахових мов на філологічних та перекладацьких відділеннях повинно мати за мету, по-перше, ознайомлення студентів з особливостями фахових текстів, які є типовими для певних, широких галузей знань, по-друге, з їх терміносистемами з наголосом на загальнонаукових та міжгалузевих термінологічних одиницях. Цілі навчання повинні включати формування у майбутніх лінгвістів навичок усної та письмової професійної комунікації в не-лінгвістичних галузях в типових для цих галузей жанрах, аналізу фахових текстів з точки зору гомогенності їх терміносистем в різних мовах, процесів проникнення термінів у мову загального вжитку і навпаки, ступеня абстрактності тексту, його логічно-формальної будови, цільових установок учасників комунікативного акту тощо. Викладання фахової мови для майбутніх лінгвістів доцільно поділити, принаймні на фахові мови гуманітарних та природничих дисциплін, а за можливості на суб-мови окремих дисциплін. Дисципліна «фахова мова» повинна розмежовуватися з

дисциплінами «академічне мовлення» та «термінологія». Відбір мовного матеріалу повинен проводитися з автентичних джерел з консультуванням фахівців в певних галузях на предмет репрезентативності текстів, сучасності їх змісту, визначення типових для даної сфери професійної комунікації жанрів. Мовний матеріал повинен включати тексти різних стилей з наголосом на науково-популярному стилі, а також зразки як усного, так і письмового професійного спілкування.

Література

1. Nagy, Imola Katalin. English for Special Purposes: Specialized Languages and Problems of Terminology. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 6, 2 (2014). P. 261-273.
2. Hutchinson T., Waters A. *Developments in ESP. A Multidisciplinary Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 183 pp.
3. Laurence, Anthony. English for specific purposes: What does it mean? Why is it different? <https://www.researchgate.net/publication/267631304>.
4. Hoffmann L. *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1985. 307 s.
5. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. *Теорія та практика перекладу (німецька мова)*. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
6. Ящук О., Цепкало О. Стилiстичнi особливостi науково-технiчних текстiв у навчаннi професiйно-орiєнтованiй англiйськiй мовi. *Фаховий та художнiй переклад: теорiя, методологiя, практика*: матерiали IV Мiжнародної науково-практичної конференції 1-2 квітня 2011 р. К., 2011. С. 368-372.
7. Галушко Т. Поняття комунікативної еквівалентності у фаховому перекладі. *Фаховий та художнiй переклад: теорiя, методологiя, практика*: матерiали IV Мiжнародної науково-практичної конференції 1-2 квітня 2011 р. К., 2011. С. 45-49.

Наталья Гейко

г. Костанай, Республика Казахстан

Обучение общественно-политическому переводу (на материале сайта ИноСМИ)

The article is devoted to the teaching of social and political translation and examines the role of translators in modern society. The study hypothesized that using target texts of the website InoSMI and its source texts in teaching translation has a positive effect on translation competence formation. To illustrate these ideas, some examples were used to show how articles of InoSMI can be presented in studying and analyzing different aspects of social and political translation.

Key words: social and political translation, website InoSMI, media competence, background knowledge, methods of teaching.